

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์และอารยธรรมสืบทอดมานานนับพันปี โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏอยู่ทั่วประเทศกว่า 3,000 แห่ง เป็นมรดกทางวัฒนธรรม อันเป็นทรัพยากรที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรือง อันก่อให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในชาติแล้วยังเป็นแหล่งศึกษาความรู้ที่สำคัญของชนรุ่นหลังต่อไป

เมืองเชียงแสนเป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรล้านนาที่มีความเป็นมายาวนาน ดังปรากฏในพงศาวดารโยนกว่า พระเจ้าแสนภูแห่งราชวงศ์มังรายทรงสร้างเมืองเชียงแสนขึ้นเมื่อจุลศักราช 690 ซึ่งตรงกับพุทธศักราช 1871 นับอายุถึงปัจจุบันได้ 674 ปี ตัวเมืองล้อมรอบด้วยกำแพงก่อด้วยอิฐบนคันดิน 3 ด้าน เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่สมมาตรมุมฉากในแนวเหนือ-ใต้ ส่วนด้านตะวันออกมีแม่น้ำโขงไหลเลียบเป็นแนวปราการทางธรรมชาติถือได้ว่าเป็นเมืองที่มีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม จึงทำให้เมืองเชียงแสนเป็นเมืองที่มีความสำคัญเมืองหนึ่งในอาณาจักรล้านนาไทยทั้งในแง่การเมือง การปกครอง ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และในปัจจุบันยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่ยังคงมีร่องรอยของเมืองโบราณอยู่ถึงปัจจุบันได้แก่ กำแพงเมือง บ้อมประตูเมือง คูเมือง และโบราณวัตถุทางด้านสถาปัตยกรรมที่ยังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ภายในกำแพงเมืองมีโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี 69 แห่ง โบราณสถานส่วนใหญ่มักจะเกาะกลุ่มกันไปตามแนวถนน ซึ่งสันนิษฐานว่ามีถนนหลายสายในปัจจุบันที่น่าจะเป็นแนวถนนโบราณที่ใช้ในการเดินทางในสมัยก่อน

นอกจากนั้นการที่เมืองเชียงแสนมีพรมแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน 2 ประเทศคือ สหภาพพม่า และสปป.ลาว อีกทั้งมีท่าเทียบเรือที่สามารถเชื่อมโยงการค้าและการขนส่งนักท่องเที่ยวไปยังประเทศจีนตอนใต้และกลุ่มประเทศโลกที่ 3 โดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางคมนาคมในการขนส่งสินค้า โดยเมืองสำคัญบนฝั่งแม่น้ำโขงด้านประเทศพม่า ได้แก่ เมืองเชียงลา มุ่งหลิง และหวานปิง ส่วนด้านประเทศสปป.ลาว ประกอบด้วย เมืองเชียงกก เมืองบั้งก่อ เมืองมอญ และต้นฝิ่ง ส่งผลทำให้มีการกระจายการผลิตและการพัฒนาการค้าชายแดนเป็นฐานเศรษฐกิจใหม่ของจังหวัด ในปี 2543 เมืองเชียงแสนมีมูลค่าการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน 1,158.71 ล้านบาท แยกเป็นมูลค่าสินค้านำเข้าประมาณ 307.04 ล้านบาท ซึ่งได้แก่ แอปเปิ้ลสด ผลไม้สด เมล็ดพันธุ์ ข้าวโพด ไม้แปรรูป สาลีสด เป็นต้นและมูลค่าสินค้าส่งออกประมาณ 851.67 ล้านบาท ได้แก่

ผลไม้อบแห้ง ผลไม้กระป๋อง ยางรถยนต์ ยางพารา ตะพานน้ำ ชั้นส่วนไก่แช่แข็ง เป็นต้น โดยแนวโน้มอัตราการขยายตัวของการค้ารวมเฉลี่ย 49.91 ต่อปี¹ เมืองเชียงใหม่จึงมีศักยภาพที่จะเป็นประตูการค้าในการติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านและนานาชาติ เพื่อเชื่อมโยงกับชุมชนศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของประเทศ คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดนโยบายในการพัฒนาพื้นที่เมืองเชียงใหม่ให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนในจังหวัดเชียงใหม่ขึ้น โดยบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544)² ทำให้เมืองเชียงใหม่ได้รับผลกระทบจากกระแสการพัฒนาเมืองทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม มีโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ในเมืองเป็นจำนวนมากเพื่อรองรับแนวทางการพัฒนาที่เกิดขึ้นเช่น การปรับปรุงสภาพถนนในเขตเมือง การสร้างถนนเลียบเมือง ปรับปรุงท่าเทียบเรือนักท่องเที่ยวและท่าเรือรับ - ส่งสินค้าแห่งใหม่ สถานีขนส่ง ICD อู่ซ่อมเรือ และด่านพรมแดน เป็นต้น และยังก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เป็นจำนวนมากเพื่อรองรับกิจกรรมการค้าชายแดนและการท่องเที่ยวเช่น บริษัทนำเที่ยว บริษัทรับส่งสินค้า โกดังเก็บสินค้า ร้านค้า ร้านอาหารของที่ระลึก โรงแรม เป็นต้น ทำให้พื้นที่เมืองมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว และมีการเพิ่มขึ้นของประชากรในเขตเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็ว และความต้องการในการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อตอบสนองกิจกรรมต่าง ๆ ภายในเขตเมืองที่มีมากขึ้น ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาเช่น ปัญหาหาบเร่แผงลอยบนทางเท้า ปัญหาการรुकล้ำพื้นที่สาธารณะและเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตพื้นที่โบราณสถานและเขตกำแพงเมือง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เป็นไปอย่างรวดเร็วทิศทาง ขาดการคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสัณฐานของเมือง เป็นผลทำให้เกิดความทรุดโทรมและทำลายเอกลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่ซึ่งมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก

การรักษาความสมดุลระหว่างการคงสภาพทางประวัติศาสตร์และบทบาทเมืองการค้าชายแดนของเมืองเชียงใหม่เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เพื่อชี้้นำให้การพัฒนาและการลงทุนในเมืองเชียงใหม่เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม พร้อมทั้งสามารถรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าของความเป็นชุมชนโบราณที่มีวิวัฒนาการต่อเนื่องจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มาจนถึงปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันก็สามารถตอบสนองต่อวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

¹ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่, ข้อมูลการค้าจังหวัดเชียงใหม่ประจำปี 2543.

² สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี), มปก.

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1). ศึกษาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมือง สถาปัตยกรรม นโยบายและโครงการที่เกี่ยวข้องกับเมืองเชียงใหม่
- 2). ศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของเมืองเชียงใหม่อันเนื่องมาจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการค้าชายแดน
- 3). เสนอแนะแนวทางการพัฒนาเมืองซึ่งประกอบด้วยมาตรการในอนุรักษ์เพื่อให้สามารถดำรงรักษาไว้ซึ่งคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน สถาปัตยกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบของเมืองมาแต่เดิม

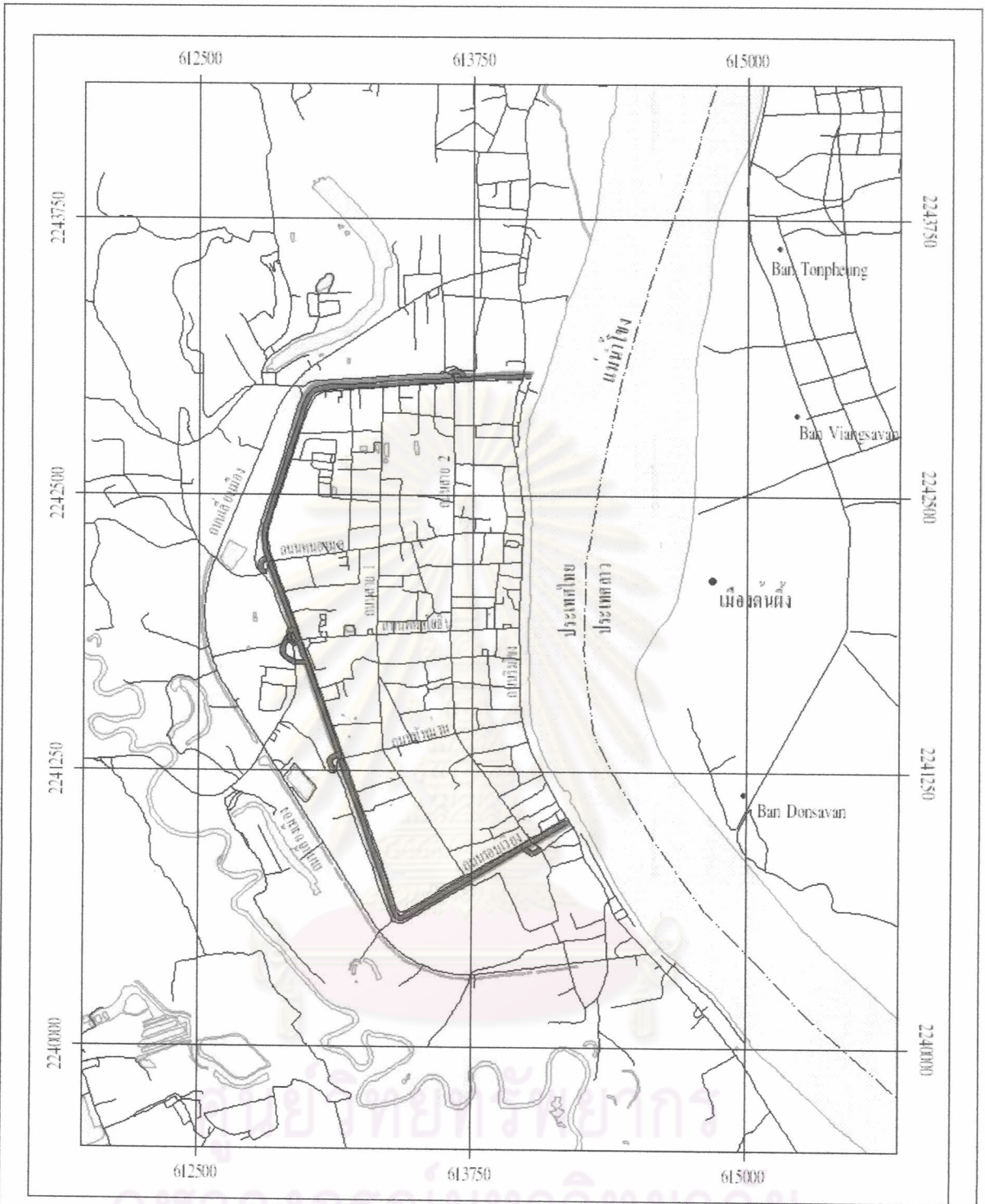
1.3 ขอบเขตการศึกษา

- 1). ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษาครอบคลุมเขตพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำโขง ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 2.26 ตารางกิโลเมตร และบริเวณพื้นที่เกี่ยวเนื่องโดยรอบซึ่งครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ ตำบลเวียงและตำบลโยนกซึ่งอยู่ในแนวการขยายตัวของเมือง ซึ่งมีพื้นที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 4 ตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ.2544 มีประชากรทั้งสิ้น 4,604 คน (1,263 ครัวเรือน) (แผนที่ 1.1)
- 2). ขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาพัฒนาการของเมืองเชียงใหม่ในด้านการตั้งถิ่นฐาน บทบาทหน้าที่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ องค์ประกอบเมือง การใช้ประโยชน์ที่ดินตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งลักษณะสภาพแวดล้อมของเมืองในปัจจุบัน ทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ประชากร ตลอดจนวิเคราะห์ปัญหา แนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเมือง ความร่วมมือขององค์กรท้องถิ่นและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง เพื่อกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าเชียงใหม่

1.4 ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ มีขั้นตอนและวิธีการศึกษาดังต่อไปนี้ (แผนภูมิ 1.1)

- 1). ศึกษาทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการ องค์ประกอบของเมือง ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ แนวคิดด้านการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ การกำหนดมาตรการและวิธีการในการอนุรักษ์เมือง

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

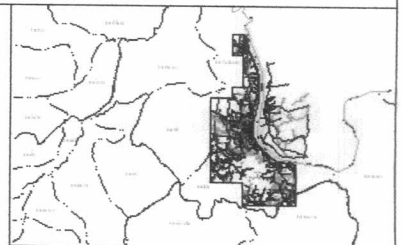
แผนที่ 1.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

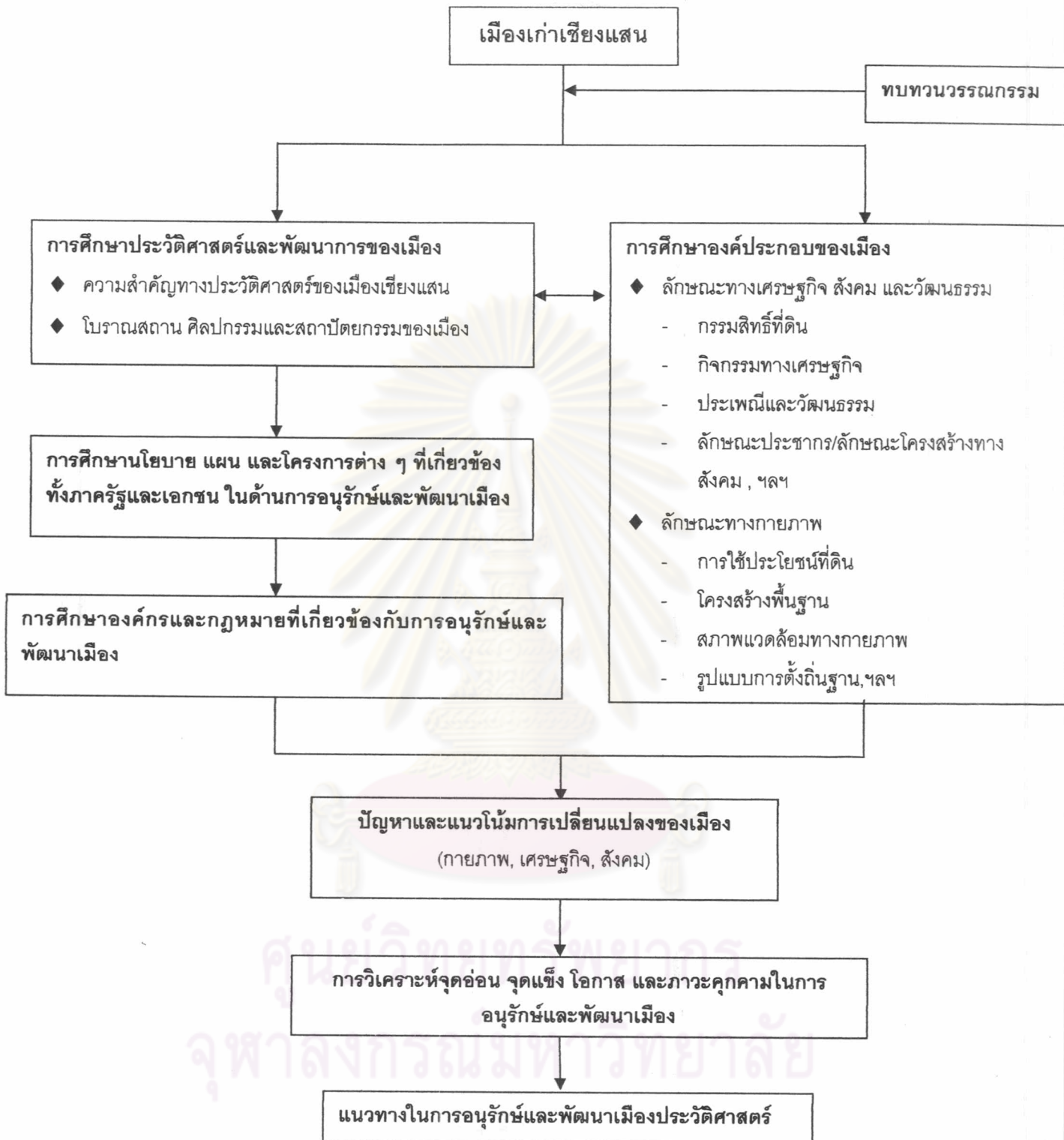
คำอธิบายสัญลักษณ์

	พื้นที่ศึกษา (กำแพงเมือง)		คูเมือง
	เขตประเทศ		หนองน้ำ
	ถนน		
	แม่น้ำ		

ที่มา : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงใหม่

นายอุทุมพร พงษ์ขันธ์ ภาควิชาการวางแผนที่ดินและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 1.1 ขั้นตอนการศึกษา

2). ศึกษาวิวัฒนาการ การตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองเชียงใหม่ โดยใช้การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ โดยทำการศึกษวิเคราะห์จากข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารวิชาการ แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ รวมทั้งการสอบถามผู้ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นและผู้เชี่ยวชาญในด้านประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่

3). ศึกษาสภาพองค์ประกอบของเมืองในปัจจุบัน ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และประชากร โดยอาศัยข้อมูลเบื้องต้นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เอกสารทางวิชาการ แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศประกอบการสำรวจ การสังเกตจากภาคสนาม

4). ศึกษารูปแบบขององค์กร กฎหมาย นโยบาย แผนงาน และโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโดยศึกษาข้อมูลจากหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง เอกสารวิชาการ รวมทั้งการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องตลอดจนผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ

5). วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ทราบถึงวิวัฒนาการ คุณค่าและเอกลักษณ์ของเมือง รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมถึงปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเมืองและแนวโน้มการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ในอนาคต ตลอดจนข้อจำกัดและศักยภาพในการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง โดยวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการออกภาคสนาม ซึ่งจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของการบรรยายพรรณนา ตาราง แผนภูมิและแผนที่

6). เสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเชียงใหม่เช่น ในด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน การขนส่ง การควบคุมอาคาร และกิจกรรมต่าง ๆ ในเขตเมือง ฯลฯ เพื่อให้เมืองเชียงใหม่มีการพัฒนาที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ซึ่งคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน สถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของเมือง ให้สามารถคงความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองประวัติศาสตร์

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1). เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานวางแผนการใช้ที่ดินและพัฒนาโครงการของหน่วยงานราชการ เอกชนและประชาชนในท้องถิ่น ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเชียงใหม่

2). เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง ซึ่งอาจจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ในพื้นที่ที่มีสภาพคล้ายคลึงกับพื้นที่ศึกษาได้

1.6 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

1). อนุสรณ์สถาน (Monument) ICOMOS ได้บัญญัติความหมายไว้ว่า³ อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์นั้นมีได้ครอบคลุมเฉพาะแต่งานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีหมายถึงสถานที่ตั้งของเมืองหรือชนบทซึ่งพบหลักฐานของอารยธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษที่นั่น และเป็นหลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญหรือเป็นหลักฐานเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ความหมายนี้มีได้นำมาใช้กับงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่เท่านั้น แต่ยังใช้กับผลงานธรรมดาสามัญที่มีผู้สร้างสรรคขึ้นในอดีต และมีความสำคัญทางวัฒนธรรมขึ้นเมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปด้วย

2). โบราณสถาน (Ancient) หมายถึง⁴ อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะสิ่งก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

นอกจากนั้นโบราณสถาน หมายถึง⁵ มรดกทางศิลปวัฒนธรรม ประเภทสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรมอยู่ติดที่ เคลื่อนย้ายไม่ได้เป็นที่ดิน เนินดิน ที่มีหลักฐานเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ เป็นถ้ำ เพิงผาที่คนโบราณเคยพักอาศัยแล้วทิ้งร่องรอยภาพศิลปะหรือฝังศพ หรือบางแห่งอาจจะยังคงถูกใช้ประโยชน์อยู่ในปัจจุบัน

3). ศิลปกรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบันด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจ และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ โบราณคดีและเทคโนโลยี อาทิ พระราชวัง วัด ในอาณาจักร ศาสนสถาน ศาล อนุสาวรีย์ ป้อม คูเมือง กำแพงเมือง อาคารของราชการและเอกชน สวนสาธารณะ อาคารร้านค้า คลอง สะพาน ทำนน้ำ และแหล่งชุมชนโบราณ เป็นต้น

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

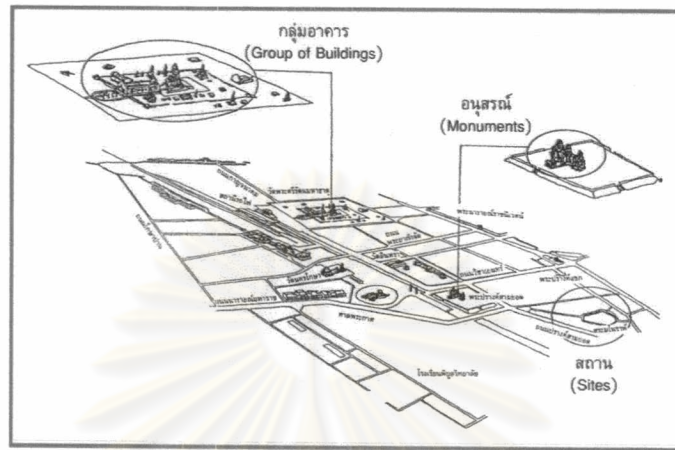
³ นิคม มูลิกะคามะ, "ประเภทของอนุสรณ์สถานและเหตุของความเสื่อม," ใน *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี* (เอกสารกองโบราณคดี หมายเลข 1/2532), หน้า 31.

⁴ กรมศิลปากร, *พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504* แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2525, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมานันท์จำกัด, 2541)

⁵ กองแผนงาน กรมศิลปากร, *เอกสารคู่มือถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกศิลปวัฒนธรรม* (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2537), หน้า 1.

ศิลปกรรม ในที่นี้หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมตามความหมายของที่ประชุมองค์การ UNESCO ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ดังนี้⁶

คุณลักษณะของงานศิลปกรรมตามความหมายของ UNESCO

(1).อนุสรณ์ (Monument) ได้แก่ ผลงานทางสถาปัตยกรรม ผลงานทางประติมากรรมและจิตรกรรมอันทรงความสำคัญ ส่วนประกอบหรือโครงสร้างทางโบราณคดี จารึกถ้ำที่อยู่และส่วนผสมกันของลักษณะเหล่านี้ อันมีคุณค่าดีเด่นในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือเทคโนโลยี

(2).กลุ่มอาคาร (Groups of buildings) กลุ่มของอาคารที่แยกกันหรืออยู่ต่อเนื่องกัน ซึ่งโดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม ความร่วมลักษณะกัน หรือที่ตั้งอันเหมาะสมในภูมิทัศน์ ได้ทำให้เกิดคุณค่าดีเด่นในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือเทคโนโลยี

(3).สถานที่ (sites) ผลงานของมนุษย์หรือผลงานอันผสมกันของธรรมชาติและมนุษย์และพื้นที่ อันรวมทั้งโบราณสถาน ซึ่งมีคุณค่าดีเด่นในด้านประวัติศาสตร์ อนุสรณ์ศาสตร์ ชาติวงศ์วิทยา หรือมานุษยวิทยา

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, พิมพ์ครั้งที่ 5(กรุงเทพมหานคร: บริษัทคุ้มครองมรดกไทย, 2541), หน้า 9.